

भारत सरकार
GOVERNMENT OF INDIA
राष्ट्रीय पुस्तकालय, कलकत्ता
NATIONAL LIBRARY, CALCUTTA

Mar

वर्ग संख्या

Class No.

पुस्तक संख्या

Book No.

रा०पु०/ N.L. 38

894.461

Ph 247

MGIPK—II LNLC/67—3-1-68—1.50.000

दोन शब्द

खुलासा : महात्मा ज्योतीबा फुले ह्यांच्या 'ब्राह्मणांचें कसब' ह्या दुर्मीळ पुस्तकाची एक प्रत मजजवळ होती. ह्या पुस्तकाला ऐतिहासिक महत्त्व असल्याने त्याच्या कांही प्रती मीं छापून काढल्या. परंतु ही छपाई झाली त्याचवेळीं कायदे मंडळाची पहिली निवडणूक जवळ आली होती, आणि हें पुस्तक ह्याच वेळेस प्रसिद्ध करण्यांत माझा हेतु निवडणुकींत अप्रत्यक्षपणें कांहीं भाग घ्यावा असा आहे असा समज होऊं नये म्हणून तें प्रसिद्ध केलें नाहीं. त्यानंतर आपण महात्मा ज्योतीबांचें एक चरित्र लिहून ह्या पुस्तिकेला जोडावें असें वाटून मीं त्याबाबतींत अभ्यास करूं लागलों. प्रस्तावनेपुरतेंच चरित्र न होता हा एक मोठा ग्रंथराज होऊं लागल्यानें व तो पूर्ण होण्यास किती अवधि लागेल ह्याची खात्री नसल्यानें मी थोडा अडचणींत पडलों. इतक्यांत माझ्या वाढदिवसाच्याच सुमाराला एका मित्राचें पत्र येऊन त्यांनीं तेंच कार्य इंग्रजींत करीत असलेल्या आपल्या एका मित्रासाठीं हें पुस्तक मागितलें. ह्या पूर्वींही दोघां तिघांनीं ते मागितलें असल्यानें, मी लिहीत असलेलें चरित्र पुरें होईपर्यंत थांबण्यांत अर्थ नाहीं व माझ्या वाढदिवसाला एखादें तरी पुस्तक प्रसिद्ध करण्याचा गेल्या वर्षीं केलेला निश्चय साधतो असें पाहून आज हें लहानसें पुस्तक प्रसिद्ध करीत आहे.

पुस्तकाचें स्वरूप : पुस्तक संदर्भ ग्रंथ असल्यानें, आकार, कागद, छपाई, पानांतील ओळीं व ओळींतील शब्दसंख्या सही सही मुळाप्रमाणें ठेवली आहे.

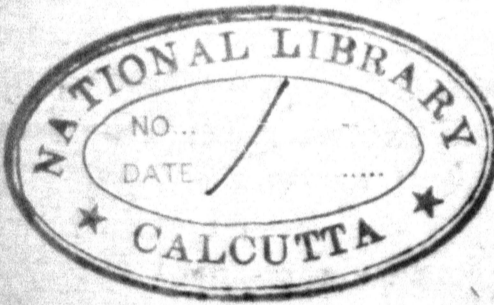
किंमत : पुस्तकाची मूळ किंमत २ आणे होती. ती मात्र ८ आणे म्हणजे ५० नवे पैसे केली आहे. कारण दोन आणे ही किंमत १८६९ ची आहे. त्या वेळीं ज्या किमती होत्या त्यांच्या दसपट आतां त्या वाढल्या आहेत. सगळीच महागाई झाली आहे. शिवाय प्रती अगदीं थोड्या काढल्यानें उत्पादनाचा खर्च अधिक झालेला आहे. तिसरें कारण म्हणजे कव्हरचा कागद मूळ पुस्तकाच्या कव्हराच्या कागदापेक्षां पुष्कळ चांगला आहे. नागरिक प्रकाशनाचें वैशिष्ट्य म्हणजे कमी किमती, तें कायम ठेवण्याची पराकाष्ठा करून ही किंमत ठेवावी लागत आहे म्हणून दिलगीर आहे.

इतकेंच :

नागरिक प्रकाशन : नाशिक.

देवदत्त नारायण टिळक

१६ जुलै १९६२

PREISTCRAFT EXPOSED

By

JOTI GOVINDRAO FULE

ब्राह्मणांचें कसब.

हें लहानसें पुस्तक

जोति गोविंदराव फुले

यांनीं

लोकहितार्थ केलें आहे.

“ तूं सागर करुणेचा देवा तुजलाचि दुःख सांगावें । ”

“ तुजवांचुन इतरानें दिनमुख पसरोनि काय मागावें ॥ ”

मुंबईत

2nd. ed.

इंदुप्रकाश छापखान्यांत छापिलें

1862

१८६९

(पुण्यांत वेताळपेठेंत पुस्तक कल्यांच्या
दुकानीं विकत मिळतें.)

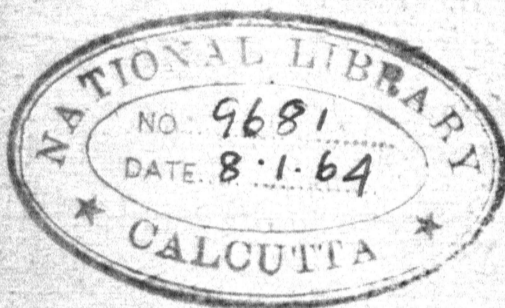
किंमत दोन आणे

ce. 0.50

Mar

891.461

Ph 247

A

16

महाराष्ट्र देशांतील

कुणबी, माळी मांग महार

यास

हैं पुस्तक

ग्रंथ कर्त्यानें

परम प्रीतीनें

नजर केलें असें.

प्रस्तावना

ह्या लहानशा चोपडीला मोठी प्रस्तावना लिहि-
प्याची गरज नाही. आमच्या देशांत ब्राह्मणांचें
महत्त्व किती आहे व ते धर्माच्या भिषानें लोकांवर
केवढा जुलूम करितात हें प्रसिद्धच आहे. असें
असतां कोणी म्हणतलि कीं, हें पुस्तक रचण्याचें
कारण काय ? तर त्यास असें उत्तर आहे कीं, ब्राह्मण
आपला कावा सर्व जातीच्या लोकांसीं सारखा चाल-
वीत नाहींत. कुणबी, माळी वगैरे शुद्र लोकांत
त्यांचें भटपण फार चालतें, आणि तें इतर जातीच्या
व विशेषकरून सांप्रतकाळच्या सुधारलेल्या लोकांस
फारसें ठाऊक नाहीं. जे विद्या शिकून सुधारले
आहेत त्यांच्या मध्यें भटजीबुवांचें महात्म्य दिवसानु-
दिवस कमी होत चाललें आहे; परंतु अशी गोष्ट
शुद्र जातींत नाहीं. तेथें अद्यापि बाजीरावाच्या
वेळची भटशाई राज्य करीत आहे. अशा लोकांस
त्यांच्या बंधनांतून सोडवावें म्हणून रा. जोतिबानी हा
अल्प प्रयत्न केला आहे. त्याचा दुसरा एक हेतु हा

आहे की, आमच्या समदृष्टि इंग्लीश सरकारने आपल्या प्रजेतील ह्या अतिउपयोगी वर्गास विद्या शिकवावी व तिच्या योगे त्यांचे ढोळे उघडून त्यास भटांच्या दास्यत्वांतून मुक्त करावे. हे हेतु सिद्धीस गेले असता ग्रंथ कल्याचे श्रम सफल होतील.

B. P.

हिंदुस्थानांत ब्राह्मण सत्ताधारी होण्यापूर्वी या पुण्यक्षेत्री कोण कोण व कसकसे अधिकारी कोठकोठे होते व ब्राह्मणांनी हा देश काबीज करून लढाईत मोड होऊन सापडलेल्या लोकांस दास करून बाकीच्या उरल्या माहा आरीतून परशरामाने किल्ले-कांस देशोधडी करून बाकी उरलेल्या सर्व माहा आरीस पाताळी घालून आद्यापि त्यांस कसे गाजित आहेत याविषयी पवाडा.

१

सत्ता नऊ खंड ॥ होती अखंड ॥
दाहावी तशीच काशीस ॥
जमले बहुत एकीस ॥
गुणगंभीर ॥ रणामधीं शूर ॥
नेमिले प्रत्येक खंडास ॥
खंडोबा नांव दिले त्यास ॥
वीरप्रचंड ॥ उभे मार्तंड ॥
मुख्य केले काळ बैहिरिस ॥
वागवी नऊ खंडोबास ॥
देश आभंड ॥ सुभे उदंड ॥
योजिले पाहून खाशास ॥
मानिती सर्व नवलोबास ॥

मुख्य माहा^१ सुभा ॥ पाठिशी उभा ॥
 कमी नाही खबरदारीस ॥
 दुय्यम कालवैहिरिस ॥
 न्याय चौकशी ॥ सोपी सुज्ञाशी ॥
 नेमिले बहुत मदतनीस ॥
 मुख्य नव^२ खंडच्या न्यायास ॥
 अनेक पायदळ ॥ घोड्याचें बळ ॥
 कमी नाही तिरदाजास ॥
 भिडिवले भाले खांद्यास ॥
 राजनितीने ॥ लढति शरतीने ॥
 झोबती मल्ल ते युद्धास ॥
 जपते बहुत एकीस ॥१॥
 लघु रजवाडे ॥ पडतां कोडे ॥
 धावून येती कुमकेस ॥
 घेऊन सात^३ आश्रयास ॥
 पाऊस पाणी ॥ आबादानी ॥
 भोगिती सत्ता सावकाश ॥
 लाजवी स्वर्गी सुखास ॥
 रत्नागिरी ॥ डोंगरावरी ॥
 जात होते हवा खाण्यास ॥
 पाहून थंड्या जाग्यास ॥
 गड जेजुरी ॥ जाई मल्लअरी ॥

१ असोबा.

२ नवखणची जाणाई

३ साती आसरा

बरोबर घेई प्रधानास ॥
 नित्यशा बसे मसलतीस ॥
 अती रंगेल ॥ नादीं लागले ॥
 गुंतले ऐष आरामास ॥
 कळाले परकी लोकांस ॥
 दंगेखोरांनीं ॥ कट करुनी ॥
 योजिले मुख्य ब्रह्म्यास ॥
 लागले लुट धुमाळीस ॥
 मार देऊन ॥ जेर करून ॥
 दासबा केले बहुतांस ॥
 ओळखून पाहा या शुद्रास ॥
 बाकी उरले ॥ लेश राहिले ॥
 भिडले परशरामास ॥
 जपले बहुत एकीस ॥२॥
 देशनात्याची ॥ प्रीत बंधूची ॥
 मारिले बहुता उप-यास ॥
 प्रतिज्ञा सोडऊं शुद्रास ॥
 परशरामास ॥ झाला बहु त्रास ॥
 पाहून विधवा बहिणीस ॥
 झोडली माहा आरीस ॥
 नित्य भिडून ॥ मोड करून ॥
 सेडिले नाहीं गर्भिणीस ॥
 उपजल्या मारी बाळास ॥
 द्विजवैरी ॥ माहा जोआरी ॥
 आखेर आणला जेरीस ॥

पाताळीं घातले त्यास ॥
 शोध काढिले ॥ नित्य वधिले ॥
 पळिले परक्या भूमीस ॥
 ओळख दे आतां परभूस ॥
 उरले सुरलें ॥ अति पीडिले ॥
 ह्मणती मांग माहा आरीस ॥
 भेट ह्या जुन्या क्षेत्र्यास ॥
 कुरकुर पुरे ॥ मन चुरचुरे ॥
 सोड सुडाची आतां आस ॥
 सांगतो नीट तुला खास ॥
 नित्य विनवितों ॥ तुला सुचवितों ॥
 भोगशील अखेर गोल्यास ॥
 जपले बहुत एकीस ॥३॥
 केली धुळधानी ॥ शिवेना कोणी ॥
 सहज बंदी उदमास ॥
 ठेविना कोणी चाकरीस ॥
 दाण्याला रे माहाग ॥ पोटाची रे आग ॥
 सोई नाही पोटा भरण्यास ॥
 खाती मेल्या जनावरांस ॥
 भूक माईना ॥ कळ साहिना
 हातामधीं घेती कच कुलास ॥
 धडाका उष्टें मागण्यास ॥
 माई साहेब ॥ भाई साहेब ॥
 हाका मारिती सर्वास ॥
 घरांत आल्यागेल्यास ॥

चांडाळास ॥ उष्टें देण्यास ॥
 मनाई धर्मी ब्राह्मणांस ॥
 पाप जोडे देतां तुम्हास ॥
 दारीं बसूं नका । माखूं नका हाका ॥
 त्रासलों पाहून तोंडास ॥
 उठांना मारीन दगडास ॥
 काय तुझा धर्म ॥ कळूं दे रे वर्म ।
 भिक्षा शुद्राची खातोस ॥
 कोणता धर्म तुझा खास ॥
 सोड गर्वास ॥ लाग मार्गास ॥
 जाळ ह्या खोट्या धर्मास ॥
 जपले बहुत एकीस ॥४॥
 धन्य राणी बाई ॥ झोप कसी घेई ॥
 आहेस मोर्च्याची धर्णीन खास ॥
 सोडवीं दानि बंधूस ॥
 सर्व जगला ॥ घडा त्वां दिला ॥
 बंद केले गुलाम करण्यास ॥
 लगेल बट्टा कीर्तीस ॥
 नांव ऐकून ॥ आलों धांवून ॥
 कधीं तूं येतीस पाहाणीस ? ॥
 गांजिले मांगा माहारास ।
 गोरे कामगार ॥ मोठा दरबार ॥
 सोपिती सर्व ब्राह्मणास ॥
 मनामधीं भांति फार ल्यास ॥

माहीती थोडी ॥ मिजाज बडी ॥
 भोगिती नित्य आरामास ॥
 पुरविती हक्क पेनशनीस ॥
 मांग माहाआरी ॥ जेर झाले भारी ॥
 विसरले आपल्या महत्वास ॥
 उमजेना शत्रु काव्यास ॥
 सड घेतला ॥ नीच मानिला ॥
 शिवतां जाती आंधोळीस ॥
 शिकिवतो कोण लिहिण्यास ॥
 शोध स्वताचा ॥ जोतिरावाचा ॥
 कळिवतो राणी बाईस ॥
 सोडवी गुलाम केल्यास ॥५॥

ब्राम्हण जोशी शूद्राच्या घरीं मूल जन्मलें
 म्हणजे येऊन कसा पैसा उफटितो
 याचिषयी.

॥ अमंग ॥

सोहोम कोहोम नाद इतक्यांत ॥
 भाला गृहतात जोशाबुवा ॥१॥
 पुसे जन्मकाळ राशीचक्र मांडी ॥
 चाळी बोटें काडीं वेडा जैसा ॥२॥

न्याहाळुनी सर्व भोळ्या पित्या बोले ।:

मुळावरी आलें बाळ तुझ्या ॥३॥

कृत्रिम्याचे बोल पडतांच कानीं ॥

घाबरले मनीं विशाहींन ॥४॥

माता बाळाकडे पाहुनिया रडे ॥

सर्व केले वेडे पाखांड्यानें ॥५॥

पाहून ही संधि उपाय सुचवीं ॥

जपास बसवी ब्राह्मणास ॥६॥

अनुष्ठानीं दान ब्राह्मणांस करा ॥

आलें विघ्न वारा बसूं नका ॥७॥

ग्रहधाक पीडा ह्यणे कर्ज काहूं ॥

भांडी कुंडी मोहूं सुखासाठीं ॥८॥

जप अनुष्ठान यथाविधि केला ॥

मूढ वागविला ग्रहमीषें ॥९॥

ताप येऊनीया तान्हे घाबरलें ॥

मृत्यु पंथीं गेलें लागलेंच ॥१०॥

पुत्र उत्साहाच्या सुखसोहळ्याचा ॥

आनंद मुळीचा भंग केला ॥११॥

पोटें जाळूं नका लोकां फसवूनी ॥

देवा रागऊनी जोती म्हणे ॥१२॥

ब्राह्मण जोशी शूद्राच्या लग्नांत त्यास कसा बुचाडतो याविषयी

॥ अभाग ॥

मागणीच्या वेळी जोशीबुवा येई ॥
 राशीबळ पाही दिमाखानें ॥१॥
 स्वहिताची आस न्यून कल्पोनिया ॥
 ग्रह योजूनिया जपस्थापी ॥२॥
 लग्न वर्तविता दुकान मांडलें ॥
 गणपती केले सुपारीचे ॥३॥
 खारका खोबरें नैवेद्याचा भार ॥
 दक्षिणा रतीसार पैसालुट ॥४॥
 टिपी कागदांत तिथी नेमिलेल्या ॥
 धुकें शोभविल्या हातीं दिल्या ॥५॥
 वर्ण वय गूण तोलून पाहाणी ॥
 नाही येत मनीं जाच्या लेश ॥६॥
 लग्नाचे आधीं मोठी गडबड ॥
 धावे दुडदुड दोहीकडे ॥७॥
 सुरवात केली वरा वस्त्रें देई ॥
 भाळीं टिळा लावी देऊळांत ॥८॥
 उठे झडकरी मांडवांत जाई ॥
 बोले लवलाही त्वरा करा ॥९॥
 हातीं शस्त्रे देई पाठराखे केले ॥
 मामा नेमियेले परस्पर ॥१०॥

मध्यें उभा राही हातीं अंतरपाट ॥
 मंगळाचा पाठ सुरू केला ॥११॥
 टाळ्यांच्या गोंधळीं वाद्यांचा दणाण ॥
 ह्मणे शुभ लग्न सावधान ॥१२॥
 बधूवर दोघें बिचारे अज्ञानी ॥
 दिले गुंतवूनी जन्मभर ॥१३॥
 अगांतुक बाकी धांदलीनें येती ॥
 हात पसरिती पैशासाठी ॥१४॥
 सूत गुंडाळूनी बधूवरां कोंडी ॥
 दक्षिणाती तोंडी बीजमंत्र ॥१५॥
 काढ्या मुढ्या जाळी लज्जा होम केला ॥
 नाही मनीं घाला लज्जाहनि ॥१६॥
 उभयतांच्या काळ तेलसाडी देतां^१ ॥
 नाक मुरडतां वेळ जाई ॥१७॥
 फार थोडी ह्मणे मांडव खंडणी ॥
 घेई तो भांडूनी अखेरीस ॥१८॥
 परजातीवर तुह्मी सोपूं नका ॥
 बुडवितां फुका धर्ममीषें ॥१९॥
 बडील धाकुटे स्नेही उभयतांचे ॥
 पंच स्वजातींचे निवडुनी ॥२०॥
 वर्ण वय गुण प्रित परस्पर ॥
 पाहा सारासार तपासुनी ॥२१॥
 देवा प्रार्थूनिया घालवावी माळ ॥

(१) साड्याच्या दिवसीं धर्माच्या हिमाईतीनें शहापासून
 आडवून पैसा फार घेतात.

मेळऊनी मेळ आनंदाचा ॥२२॥
 ब्राह्मणांचें येथें नाहीं प्रयोजन ॥
 द्यावे हाकळून जोती म्हणे ॥२३॥

४

ब्राह्मण जोशी शूद्राच्या घरांत ऋतुशां-
 तीच्या वेळीं अनुष्ठान वगैरे करून तूप
 पोळ्यांची चंगळ कशी उडवितो व
 दक्षिणा कशी घेऊन जातो
 याविषयी

॥ अमंग ॥

ऋतु प्राप्त होतां साधिती बा वेळ ॥
 सहिना ती कळ उभा दारीं ॥१॥
 दाविती उल्हास बोलून मंजूळ ॥
 पोटी तळमळ द्रव्यलोभ ॥२॥
 सोडूनीया लाज विचारीती काळ ॥
 पाही राशीबळ पंचांगांत ॥३॥
 जप अनुष्ठान स्थापिती निवळ ॥
 झटती केवळ जसे स्नेही ॥४॥
 ब्राह्मणभोजन तूप चळचळ ॥
 दक्षिणा तुंबळ आधीं बोली ॥५॥
 फुकटचे खाती दाटविती नळ ॥
 करी मळमळ पाणी पीतां ॥६॥
 धनी जिवतांना उठे पोटशुळ ॥

गुळवणी गूळ पाणी घाला ॥७॥
 भोंदित्ती अज्ञानी गृह पाठबळ ॥
 इह लोकीं काळ पोढ बाबू ॥८॥
 आप्तसोयऱ्यांचा मेळवूनी मेळ ॥
 त्यागावें समूळ पाखांब्यास ॥९॥
 प्रार्थना देवाची भोजन निर्मळ ॥
 सदा सर्वकाळ जोती म्हणे ॥१०॥

५

ब्राह्मण जोशी शूद्रानें घर बांधलें म्हणजे घरभर-
 णीच्या वेळीं आपण ताजा स्वयंपाक खाऊन
 उरलेला शिळा पाक घरधण्यास ठेवून
 कसा जातो याविषयी.

॥ अभंग ॥

पाया उन्हामध्ये बिगारी खांदित्ती ॥
 टोपली वाहाती मलम्याची ॥१॥
 गगनीं पाह्याडीं गंवडी चढती ॥
 बिटा त्या मांडित्ती गाऱ्यामध्ये ॥२॥
 माकडाचेपरी सुतार वेंगती ॥
 लांकडें जोडित्ती कळाशीनें ॥३॥
 पोटासाठीं सर्व यातना भोगित्ती ॥
 नाहीं पोटीं भीती कामकऱ्या ॥४॥
 घामाचें पाझर थेंब टबकती ॥
 सर्वदा झटती दया फुटे ॥५॥
 भ्रम पाहूनिया धनी खूष होती ॥

वचन बा देती जेवणाचें ॥ ६ ॥
 अशा जेवणास वास्तु नांव देती ॥
 खुशामती येती अखेरीस ॥ ७ ॥
 देऊन मुहूर्त दिवस नेमिती ॥
 नादों लाविताती घरधनी ॥ ८ ॥
 ब्राह्मण भोजन होम करविती ॥
 बाला उभारीती निशाणाच्या ॥ ९ ॥
 थाप देऊनिया भोजन सारिती ॥
 दक्षिणा ती घेती यथासांग ॥ १० ॥
 संध्याकाळ झाला आशीर्वाद देती ॥
 बुडवूनी जाती अज्ञान्याला ॥ ११ ॥
 धनी कामगार तोंडाकडे पहाती ॥
 शिळा पाक खाती सावक'श ॥ १२ ॥
 भोळ्या भाविकाला ठक फसविती ॥
 अधोगती जाती जोती म्हणे ॥ १३ ॥

॥ अभंग ॥

जळो जळो तुमचें जिणें ॥
 उद्योग्या आधीं ताजें खाणें ॥ १ ॥
 हें बा कृत्य लाजिरवाणें ॥
 समजोत कपटी शहाणें ॥ २ ॥
 ध्यावी घ्यावी माझी भाक ॥
 जरी कां सगिने अनेक ॥ ३ ॥
 स्वकष्टानें पोटें भरा ॥
 जोती शिकची फजितखोरा ॥ ४ ॥

ब्राह्मण शूद्राच्या घरीं पोथी वाचायाचे निमित्तानें
शिरून त्याच्या संसार खटल्यांत हात घालून
त्यास कसा बुडवितो याविषयी.

॥ पवाडा ॥

बामनी कावा ॥ समजून घ्यावा ॥
आहेत आकलेचे खबरदार ॥
शहाणे ठक आरपार ॥
ऋषि मंडळ ॥ धर्माचें बळ ॥ वेद सबळ ॥
कडक बिजली श्रापाचें घर ॥
देवा^१ लाथ छातीवर ॥
शिपायी क्रूर ॥ लेखणिस धार ॥
दास बा केले महा वीर ॥
ब्रह्म्या मुख्य शिरावर ॥
रणीं रणशूर ॥ घुसे बेशीर ॥
तिराचा मार अनीवार ॥
परशरामाचें लष्कर ॥
विद्याहीन ॥ शुद्र पाहून ॥
हळूच कसा गांठितां त्याला ॥
लागतो पोथ्या वाचायाला ॥
बोध करितो ॥ महत्त्व शिकवितो ॥
चुकेना निल्य नेमाला ॥

१ मृगुनामक ऋषीनें विष्णूच्या छातीवर लाथ मारली होती.

गरीबी दावी भोळ्याला ॥
 अट्टल धूर्त ॥ पाहून मुहूर्त ॥
 समाप्ति दिवस नेमिला ॥
 उपटी शाल दुशाल्याला ॥
 गोडी लावून ॥ होई कारकुन ॥
 आटपी सर्व कारभार ॥
 शहाणा ठक आरपार ॥१॥
 उघडी दप्तर ॥ पाही सत्वर ॥
 रोखे निवडी प्रतवार ॥
 तगादे धाडी घरोघर ॥
 पैसा उगवी ॥ नोक दाखवी ॥
 हुशारी छाप धन्यावर ॥
 अज्या दांड कुळावर ॥
 निऱ्या सोडिती ॥ फिरे कोडती^१ ॥
 माठला अर्जी वाचणार ॥
 ठराव पाती बरोबर ॥
 कुळा घरी जाई ॥ सूचना देई ॥
 अर्जी केली तुजवर ॥
 सांगतो फेड उपकार ॥
 माझी समजुत ॥ काढ एकांत ॥
 घेवितो तुमची तक्रार ॥
 करिवतो हसे मुकरर ॥
 करून फिजुर ॥ मुठ केली गार ॥
 धन्याची समजुत वरवर ॥

उभयतां देई गाजर
 फिरून भागला ॥ खरा श्रमला
 होंप आली आंगी सुरसुर ॥
 आंग मोडे देई वारंवार ॥
 कामाचा नीर ॥ पोशिला धूर ॥
 घराला जाई सूत्रधार ॥
 शहाणा ठक आरपार ॥२॥
 पाडवा गुढी ॥ ढाल फडफडी ॥
 रामजन्माचा पसार ॥
 काढी हनुमंत पाठीवर ॥
 आषाढमासी ॥ एकादशी ॥
 बाकी चार सोमवार ॥
 पूजवितो बैल बेंदुर ॥
 नागपंचमी ॥ कृष्ण अष्टमी ॥
 ब्राह्मणभोजनाचा भार ॥
 चंगील तूप पोळीवर ॥
 पिंड मांडितो ॥ पाया पडवितो ॥
 भादवी भाट्टि व्यापार ॥
 माजला तट्टू गुलजार ॥
 विजय दशमीस ॥ पुजवी घोड्यांस ॥
 फराळ धन तेरस वर ॥
 लक्ष्मी पूजन वहीवर ॥
 तुळशी लग्नांत ॥ मकर संक्रांत ॥
 वाचितो वर्षफळ सार ॥

मजुरी घेतो हातावर ॥
 पैसा उडाला ॥ शुद्र बुडाला ॥
 उरला होळी संवस्कार ॥
 मारवी बोंब आखेर ॥
 मनीं कल्पिलें ॥ ग्रहण योजिलें ॥
 दान धर्माचा भडिमार ॥
 शहाणा ठक आरपार ॥ ३ ॥
 हिशेबी घोळ ॥ सर्व गोंधळ ॥
 वाढवी कर्ज डोईवर ॥
 आंतून होई सावकार ॥
 पैशावर जीव ॥ येईना कीव ॥
 अज्या करवी धन्यावर ॥
 पैसा देई गाहाणावर ॥
 वेळ पाहून ॥ संधि साधून ॥
 मागणी नेट त्याजवर ॥
 तगादा धाडी पाठीवर ॥
 दाम दुप्पट ॥ सर्व एकवट ॥
 नोंदितो गहाण खतावर ॥
 दुमाला पुस्त रजिष्टर ॥
 संध्या सोवळें ॥ भस्म टळटळे ॥
 कडकली मर्जी धन्यावर ॥
 निंदितो खर्चिक हा फार ॥
 वर्जिलें घर ॥ घरी व्यापार ॥
 चालवी हात गाहाणावर ॥
 जाळितो पोट व्याजावर ॥

हातावर देई ॥ लेहून घेई ॥
 वायदा आट स्टांपावर ॥
 ठोकली अर्जी आखेर ॥
 धन्यावर जीव ॥ केली मोठी कोंव ॥
 बक्षिस बीन भाडे घर ॥
 शहाणा ठक आरपार ॥४॥
 घालुनी फासा कोंडिला खासा ॥
 मोहरा हिमतीचा फार ॥
 कपाळ टेंकी हातावर ॥
 तड जोड केली ॥ खातीं चढावेली ॥
 बेदावा वतनावर ॥
 केला शेवट उपकार ॥
 उपाय खुंटला ॥ ताप पेटला ॥
 झाला तुरंगी वतनदार ॥
 स्त्रियेवर पडला संवसार ॥
 घर नाहीं दार ॥ वाढला आहार ॥
 आखेर पोट दळणावर ॥
 मोंवतीं पोरें जोजार ॥
 बाईस जाऊं द्या ॥ पोट भरूं द्या ॥
 गाईन दुसऱ्या मर्घी सार ॥
 टाळी देतो हातावर ॥
 राणबाई ॥ शोधून पाही ॥
 पाप हें तुझ्या शिरावर ॥
 काय ! तू जबाब देणार ? ॥
 समज कांहीं धरीं ॥ उमज अंतरीं ॥

कर विद्येचा प्रसार ॥
 सोडू नये कर्तव्य सार ॥
 जोती राव कसा देई डाव ॥
 गवसून राजनीती वर ॥
 शहाणा ठक आरपार ॥५॥

७

शूद्राच्या अंतकाळीं ब्राह्मण वैद्य भटजी व कारटा
 बनून त्याच्या बायकोस कुरपणें कसा
 नाडितो याविषयी.

॥ पोवाडा ॥

शूद्र जर्जर ॥ चाले काठीवर ॥
 तीन पायांचे पशु बनले ॥
 तगादे यम दारीं बसले ॥
 करी तळमळ । बुद्धिला बळ ॥
 मन संसारीं अती रिझलें ॥
 माया जंजालीं किती रुतले ॥
 झाला घाबरा ॥ पडे पसारा ॥
 लष्कर वैद्याचें हललें ॥
 कैदी पडद्या मधीं केले ॥
 नाण्या पहाती ॥ मात्रा योजिती ॥
 औषध किमतिचें दिलें ॥
 पैसे धांदलिनं नेले ॥
 वार्ता ऐकून ॥ आला धावून ॥
 पंख कागाचे फडफडले ॥

सोंग भट्टाचें मधीं आलें ॥
 चित्ता उडाला ॥ डाव मांडिला ॥
 भड भड पुराण वाचिलें ॥
 दान धर्मास सुरू केलें ॥
 दुखणें जड ॥ मधीं बड बड ॥
 ऐकतां कानठाळ बसले ॥
 रोगी ऐकेना बोले ॥
 दान मागे दान ॥ पशु गोदान ॥
 अखेर जोडे घेतले ॥
 तगादे यम दारीं बसले ॥ १ ॥
 स्त्री गरगर ॥ घार जसी फिर ॥
 अश्रुपातांचा लोट चाले ॥
 हृदयीं काळीज होरले ॥
 मनाला खाई ॥ भिरभिर पाही ॥
 पतिकडे नीट न्याहाळिलें ॥
 जसें का आकाश कोसळलें ॥
 उठे लवलाही ॥ पोरकडे जाई ॥
 उचलून कडेवर घेतलें ॥
 दुध घाईनें पाजिलें ॥
 सोडी शटकुन ॥ येई परतून ॥
 ब्राह्मण मधीं आडवे पडले ॥
 बोलणें स्त्रीचें बंद केलें ॥
 जीव तरफडे ॥ रोंख पतिकडे ॥
 खालीं हनवाटला धरलें ॥
 मुके वोटाळा हाळूच दिले ॥

दान करुं द्या ॥ स्वस्थ मरुं द्या ॥

क्लेश संसार पुरे झाले ॥

आमंत्रण देवाचें आलें ॥

पुरे कर आतां ॥ खोटी ममता ॥

फुसफुस पुराण लाविलें ॥

व्यर्थ हें जन्म दवाडिलें ॥

द्विज हयगई ॥ करतां सोई नाही ॥

कैक पाहा आधोगती गेले ॥

तगादे यम दारीं बसले ॥२॥

अती व्यापिला ॥ प्राण त्यागिला ॥

वेढुळें ममतेचें पडलें ॥

भट्टाल मधीच कोंडिलें ॥

हलुच निघाला ॥ घरीं पोहचला ॥

भोजन यथा सांग केलें ॥

कारटे स्मशानीं बनले ॥

मनीं योजून ॥ ग्रह धुंडून ॥

त्रिपादा शोधून काढलें ॥

मन भौताचे खचविले ॥

विधी सुरू केले ॥ मंत्र बोलिले ॥

पिठाचे पुतळे करविले ॥

दर्भ तीर्थानें स्थापिले ॥

द्रव्य घेवून ॥ अग्नि देऊन ॥

नाडून घरीं परत गेले ॥

डोम कागानें अंतीं पिडले ॥

आह उरले ॥ स्वस्थ बसले ॥

Acc. No. 9681 8-1-64 Acc. No. 1246

चाईला समजाऊं लागले ॥
 मुलानें पोटासीं धरिलें ॥
 कंवटी फुटली ॥ सर्व उठली ॥
 कंबर बाईची खचली ॥
 घरीं मित्रांनीं पोहचविली ॥
 कारटा येई ॥ हळूच सुचवी ॥
 बेत विधीचे ठरविले ॥
 तगादे यम दारीं बसले ॥३॥
 वडील पुत्राला ॥ जीन घातला ॥
 गरुड पुराण नाचविले ॥
 विधी नऊ दिवस करविले ॥
 दाहावा दिवस ॥ जमवी सर्वास ॥
 भाताचे उंडे मांडीवले ॥
 कावळ्या भोजन देविलें ॥
 भांडी कुंडी दान ॥ छत्री निदान ॥
 मन काठीवर बसलें ॥
 शेवटीं जोड्यानें तृप्त झाले ॥
 धूर्त अट्टल ॥ केला सट्टल ॥
 भट्टानें शुद्रा ठकविलें ॥
 शान सर्वांचें कसें खुंटलें ॥
 कर्ज बाजारी ॥ झाला बहुपरी ॥
 धर्म थापिनें किती लुटले ॥
 त्राण तेराव्या नाहीं उरलें ॥
 भट्ट धनको ॥ शुद्र ऋणको ॥
 कर्ज शेतावर काढिलें ॥

DBA000009681MAR

भोजन जातीला दिलें ॥
 थोड्या दिवसांत ॥ व्याज मुदलांत ॥
 गहाणखत चोख नवें केलें ॥
 मिराशी भट्ट वारस झाले ॥
 निमक हरामी ॥ मोठा गुलामी ॥
 चाकरी यजमाना ठेवलें ॥
 तगादे यम दारी बसले ॥४॥
 गवत काढिती ॥ मदत करिती ॥
 बाईचे सुख सोहळे गेले ॥
 वेळेला तुकडा ना मिळे ॥
 वित्त उडालें ॥ दांत पडले ॥
 कोरडी भाकर ना गिळे ॥
 मुलाकडे पाहून तळमले ॥
 पोदाने गेली ॥ मरुं घातली ॥
 भट्टा भेटिला बोलिवले ॥
 अती गरीबी म्हणोन त्यजिले ॥
 वाई वारली ॥ शेती पुरली ॥
 गरुड पुराण कोठें लपलें ॥
 भट्टानें तोंड केलें काळें ॥
 राणीबाई ॥ लक्ष देई ॥
 दुःख हें रडून गाईलें ॥
 द्विजांनीं शुद्रा गांजिलें ॥
 शिकिव शुद्राला ॥ पंगु बंधुला ॥
 दास ब्रम्ह्यानें मुळीं केले ॥
 ज्ञान देण्याचें बंद ठेवले ॥

किर्ती ऐकून ॥ आलों धावून ॥
 जगामधीं दास सोडविले ॥
 घडे त्वां कैकाला दिले ॥
 राव जोतिचे ॥ मार फुलांचे ॥
 ओळखून शत्रु झोडिले ॥
 तगादे यम दारीं बसले ॥५॥

८

ब्राह्मण शुद्रास प्रतिवर्षीं भाद्रपदमासीं पक्षांत व
 वर्षातील साधारण सणावारांत व सूर्यचंद्रांच्या
 ग्रहणकाळीं कशा भुलझापी देऊन
 बुडवितो यादिषयीं.

॥ अभंग ॥

शेती दास केला सोडीना शुद्राला ॥
 कर बसविला वर्षासन ॥१॥
 वसुलाचा थाट भाद्रपद मासीं ॥
 सोडीना पुत्रासीं जन्मभर ॥२॥
 संक्रांती पाडवा भोके सर्व सर्णी ॥
 लाज नाही मनीं वायेळ्याच्या ॥३॥
 तीर्थ यात्रेठार्यां बगळ्याचे परी ॥
 द्रव्यहीन करी भाविकास ॥४॥
 व्यतिपात पुत रिकामक्या वेळीं ॥
 फिरें आळोमाळीं भीक माग्या ॥५॥
 ग्रह आकाशीचें सोंग उभें केलें ॥

लळितीं आणिलें द्रव्यलोभें ॥६॥
 लाथा बुक्क्या बाकी^१ दान सर्व घेई ॥
 बुडवूनी जाई कुणब्यास ॥७॥
 तगाद्याची तुम्ही वाट पाहूं नका ॥
 मारा बोंबा हाका जोशा नांवें ॥८॥
 व्याज बट्यामुद्रां नाटक्याची बाकी ॥
 फेडा बीन चुकी रोखारोखी ॥९॥
 आतां तरी तुम्ही शुद्रा भोंदु नका ॥
 जोतीबाचा ठोका ऐकुनिया ॥१०॥

९

ब्राह्मणाचे साधारण गुण व कामें-यांचा अति
 लोभ व तो तृप्त करून घेण्यासाठीं जी
 ठकबाजी करितो याविषयीं.

॥ अभंग ॥

उत्तम ब्राह्मण जन्म हिंदुस्थानीं ॥
 दिसे शुद्रावाणी अखंडीत ॥१॥
 दोरा घालुनीया शुद्र द्विज केला ॥
 नाहीं घालटला जरा कोठे ॥२॥
 द्वाड खोडकर स्वभाव देहाचा ॥
 जाईना मुळीचा वज्रलेप ॥३॥
 स्नान संध्या नित्य टिळाटोपीवर ॥
 घेती मांडीवर जारीणीस ॥४॥

नेमुनी सोवळें विटाळसा झाला ॥
 शिवेना शुद्राला शुद्ध केसा ॥५॥
 श्रवण वेदाचें शुद्रा बंद केलें ॥
 मुळीं शिकवीलें इंग्लिशांना ॥६॥
 भूदेव होवूनी पायां पडविती ॥
 पायर्थी पडती रांडांच्या हो ॥७॥
 शुद्राला भोजन दुरून वाढिती ॥
 मद्यपान घेती शाक्त भिषे ॥८॥
 पाय धुववणी शुद्रा तीर्थ देती ॥
 मुखरस पिती यवनीचा ॥९॥
 विद्याहीनशुद्र लज्जाहीन झाला ॥
 जोडा सांभाळीला ब्राम्हणाचा ॥१०॥
 हातांतील जोडे मधीं टाकूं नका ॥
 शोध करा नीका जोती म्हणे ॥११॥

समाप्त

National Library,
 Calcutta-27,